

Σοφία Κανταράκη - Η ασύνειδος μητρική «παραβατικότητα» στον Παπαδιαμάντη

...λέγουν ότι οί κατάρες εκείνων τῶν γυναικῶν πιάνουν, αἴτινες σπανίως καταρῶνται...

Ὁ Παπαδιαμάντης προβάλλει μέσα ἀπὸ τὸν τόπο τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνατολῆς. Γι' αὐτὸ καὶ καταθέτει μία ζωντανὴ ἐμπειρία καὶ ἀλήθεια ζωῆς.

Εἶναι κομμάτι δικό μας, κομμάτι κάθε οικογένειας καὶ κάθε κοινωνίας . Τὴν τέχνη του, ὅπως εἶπε καὶ ὁ καθ. Φ. Δημητρακόπουλος σὲ ἡμερίδα γιὰ τὸν πεζογράφο, δὲν πρέπει νὰ προσπαθοῦμε νὰ τὴν καταλάβουμε ἀλλὰ νὰ τὴν αἰσθανθοῦμε. Τὸ μεγαλεῖο τοῦ λόγου του δὲν κρύβεται μόνο στὸ ἐρωτικό, πολιτικό, κοινωνικὸ κύτταρο ποὺ μπορεῖ νὰ συνθέτει τὸν κόσμο του, ἀλλὰ καὶ στὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ποὺ ὑποσυνείδητα ἀφήνουμε ἀχαρακτήριστα, ἀκατανόητα καὶ συχνὰ τὰ προσπερνᾶμε. Τέτοιας ἀποχρωσης εἶναι τὸ θέμα μὲ τὶς ἀρᾶς καὶ βλαστήμιες ποὺ ἐκτοξεύονται περιέργως ἀπὸ μητρικὰ χεῖλη πρὸς τὸ ἴδιο τους τὸ αἷμα.

Στὶς οἰκονομικο-κοινωνικὲς συνθήκες μίας κλειστῆς κοινωνίας τὰ παιδιὰ δὲν ἦταν ἄχθος ἀλλὰ εὐλογία, ἀφοῦ οἱ ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς ἦσαν μικρὲς καὶ τὰ παιδιὰ ἀπὸ πολὺ μικρὰ συμμετεῖχαν στὴν παραγωγή. Ἐξάλλου ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν καὶ οἱ σχέσεις συγγένειας καθόριζαν τὴν ἰσχύ τῆς οἰκογένειας, σὲ μία φάση ποὺ οἱ ἀνταγωνισμοὶ εἶχαν ἕναν κάθετο φυλετικὸ κι ὄχι ὀριζόντιο ταξικὸ χαρακτήρα. Τὸ χρῆμα δὲν εἶχε ἀκόμη ἀναχθεῖ σὲ πρώτη κοινωνικὴ ἀξία. Μόνο σὲ περιπτώσεις ποὺ ὁ ἀριθμὸς τῶν παιδιῶν καὶ ἰδιαίτερα τῶν κοριτσιῶν (ποὺ δὲν ἦταν τόσο χρήσιμα στὶς διαρκεῖς συγκρούσεις τῶν γενῶν) ἦταν ὑπερβολικός, μποροῦσε νὰ ἐμφανίζεται τὸ φαινόμενο τῆς παιδοκτονίας, ὄχι ὡς ἔγκλημα ἀλλὰ ὡς «λειτούργημα» κοινωνικῆς ἰσορροπίας. Οἱ μελέτες διαφόρων ἐθνολόγων (π.χ. Davis, Black, κλπ.) ἔδειξαν πὺς ἡ παιδοκτονία εἶναι ἀρκετὰ ἀυξημένη σὲ κοινωνίες μὲ χαμηλὴ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ ἀυξημένη γεννητικότητα. Μὲ ἄλλα λόγια ἦταν κάτι «ἐπιβεβλημένο» ἀπὸ κάποιες ἀδήριτες ἀνάγκες καί, συγκεκριμένα, ὅταν ἡ οἰκογένεια δὲν εἶχε δυνατότητες διατροφῆς. Ἡ κοινωνία, ὡς μέσο αὐτοπροστασίας, καταφεύγει στὴ λύση τῆς «βρεφοκτονίας», ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπερβεῖ κάποια ὄρια ἀντοχῆς.

Παιδοκτονία ὅμως, μὲ τὴν ἔννοια ποὺ προαναφέρθηκε διαπράττεται στὸν Παπαδιαμάντη μόνο στὴ Φόνισσα, ποὺ πληροῖ ὅλες τὶς προϋποθέσεις κοινωνικῆς ἀνισορροπίας καὶ ἀπωθημένης κοινωνικῆς καταπίεσης, ἀπὸ μία μάνα ποὺ ἐν πλήρει συνειδήσει καταβαραθρώνει τὸ μητρικὸ της ρόλο στὸ ὄνομα τῆς λύτρωσης καὶ παράλληλης σωτηρίας, αὐτῶν τῶν ἐκκολαπτόμενων κορασίδων-ὑπηρετριῶν. Ποῦ τελεῖται λοιπὸν ἀσύνειδος παιδοκτονία, χωρὶς ἢ μάνα νὰ πράξει τὸ παραμικρὸ, οὔτε καν νὰ κουνήσει τὸ μικρὸ της δακτυλάκι; Τὸ ἐρώτημα ἀπαλλάσσεται τοῦ ρητορικοῦ του χαρακτήρος μὲ τὴν παραπομπὴ στὴ λειτουργία τῆς κατάρας καὶ τῆς

βλασφημίας από την ίδια την πηγή της ζωής, τη μάνα.

* * *

Στο διήγημα «Στρίγγλα -μάνα» συναντάμε τη μορφή εκείνης της μάνας, που όλοι απευχόμαστε να είχαμε καν ακούσει. Δεν είναι μόνο το έρωτικό και σαγηνευτικό στοιχείο που έλκνει στο άκουσμα μίας γυναικείας παρουσίας και έρεθίζει ταυτόχρονα τη ποταπή μας φαντασία, είναι και το κακεντρεχές, το σκοτεινό, το έρεβώδες και παράλληλα αποκρουστικό. Με περισσή περιγραφικότητα και ζωντάνια έρχονται αυτές οι μορφές του Παπαδιαμάντη να προβάλλουν πτυχές ανείπωτες, μίας πεζής, αλλοτινής καθημερινότητας που ταράζει τα γαλήνια νερά του μητρικού, και όχι μόνο, παραβατισμού. Φόνος έμμέσως διαπράττεται πλέον με τους ιοβόλους έξακοντισμούς αρών, οι οποίες κατά περιεργό τρόπο κατασπαράσσουν τα ανύποπτα θύματά τους.

“Είχε δύο θυγατέρας, και ήτον χήρα, και οι υιοί της την είχαν παραιτήσει, κ' έκλαιε και ώδύρετο, κ' «εψήλωνεν ό νους της»! ...Πώς θα τας ύπανδρεύση, πώς θα τας αποκαταστήση! ... Και τας έβλασφήμει, και τας κατηράτο, να μην είχαν ποτέ γεννηθή, να μην σώσουν να πάνε παραπάνω!... ..Και τας ύπανδρευσε καλά... Τας έστόλισε και τας έστεφάνωσε, την μίαν κατόπιν της άλλης... και τας έσκέπασε και τας έκουκούλωσε με το χώμα... «Πήραν την πλάκα πεθερά», πήραν το μνήμα προίκα, το μαύρο χώμα σύντροφο!...”

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης χαρακτηρίζει την ήρωίδα του από την αρχή με τη φράση «στρίγγλα μάνα». Και πραγματικά αυτή ή μάνα ήταν στρίγγλα ακόμη και με το γιο της, αφού «ή ίδια ή μάνα του τον είχε τρελάνει με τις στριγγλιές και τις βλασφημίες της». Ήταν επίσης καταπιεστική, αφού «αυτή ή ίδια τον έβίαζε να πηγαίνει με τις βάρκες. Αυτή τον ήνάγκαζε να πάη να σκάψη το άμπέλι -γιατί δεν είχε να πληρώσει μεροκάματα. Αυτή τον ύποχρέωνε να κάμνη όλες τις δουλειές». Μιλούσε αυταρχικά στο γιο της όταν αυτός περνούσε την ώρα του τραγουδώντας: «-Βρέ σύ, τίνος το λέω; θα τσακιστείς από 'κει γλήγορα ή θάρθω να σου κάμω τα μούτρα σου μαύρα σαν το μπουζούκι;» Και σε άλλη περίπτωση «Σαν είδε ή Ζωγάρα ότι ο υιός της είχε κωφεύσει εις τας δύο προσκλήσεις της, έπηρε μίαν μακράν στρβολέκαν ή μαγκούρα, την όποίαν είχε δια στήριγμα εις τας εκδρομάς της ανά τους άγρους (...) και κατέβη από τον δρόμον (...) -Γρεμοτσακίσου τώρα κι άφησε το μπουζούκι σου».

Ο συγγραφέας τη χαρακτηρίζει επίσης «άστοργη». «Ο κόσμος έλεγεν, ότι αυτή, με την άστοργίαν της, τους είχε άποξενώσει, αυτή τους είχε κάμει να σουρτουκέψουν (...). Και τους έβλασφήμει και τους κατηράτο, να μην είχαν ποτέ γεννηθή, να μην σώσουν να πάνε παραπάνω (...) Ήλεγεν ό κόσμος ότι αυτή τους είχε ψωμοφάγει με τη γρίνια, με τη στριγγλιά της, με τις βλασφημίες, με τις κατάρες...» Ο κόσμος, οι συντοπίτες της την θεωρούσαν γρουσουζα: «Σιμά εις όλα τα άλλα, ό κόσμος την είχε δια «γρουσουζα» δια

«γουρουνοπόδαρην». Ἦτο ἀπαισία».

Καὶ τέλος ὅταν ἡ μάνα ἔχασε τὸ γιό της γιὰ τρεῖς μέρες, «τότε ἡ Ζωγάρρα ἔγινε σκύλα, ἔγινε τούρκα, μετενόησε πικρῶς, διατὶ νὰ μὴν τὸ ἔχει σπάση, διατὶ νὰ μὴ τὸ ἔχει κάψη στὴν ἐστίαν της μίαν ἡμέραν χειμερινὴν τὸ μπουζούκι τοῦ υἱοῦ της, ἀφοῦ τοῦτο, ὡς τῆς ἐφαίνετο, τὸν ἔκαμνε νὰ χάνη τὰ μυαλά. Ἐν τῷ θυμῷ της δὲν ὑπέφερεν αὐτὴ νὰ χολοσκάνη καὶ νὰ βράζη ἐπὶ πολὺ, ὅπως ἄλλαι γυναῖκες, μέσα της, ἀλλὰ προέβη εὐθύς εἰς γενναίαν ἀπόφασιν...».[1]

Ὁ ρεαλισμὸς τοῦ Παπαδιαμάντη ξέρει νὰ βλέπει τὸν κόσμον του σὲ ὅλο τὸ βάθος του, τὴ σκληρότητα τῆς ὑπαρξῆς σὲ ὅλη της τὴν ἔκταση, τὸ ἄχαρο καὶ θλιβερὸ τῆς ζωῆς σὲ ὅλη τὴν τραγικότητά τους. Ἕνας ἀδιάκοπος ἀγώνας τοῦ ἀνθρώπου μονάχα γιὰ τὴ συντήρηση, ἕνας ἀγώνας ποὺ σβήνει κάθε ἄλλο αἶσθημα, συντρίβει κάθε δεσμό, πνίγει κάθε ἀνθρώπινη εὐγένεια, κάθε παραδομένη ἀρετὴ. Κανεὶς σκοπός, καμιὰ χαρὰ διαρκέστερη ἢ ἀν κάπου φωτεινὲς στιγμὲς, καὶ αὐτὲς σταθμοὶ γιὰ παραπέρα θλίψεις, γιὰ ταχύτερους ἀγῶνες. Ἀπὸ πουθενὰ δὲν φέγγει ἐλπίδα, ἡ θεϊκὴ ἐνατένιση καὶ αὐτὴ νεκρωμένη μὲ τὸ χαλάρωμα τῆς πίστεως γιὰ τὸν ὀρθόδοξο ποιητὴ.[2]

* * *

Τὸ διήγημα, «Θάνατος τῆς κόρης», ἀναφέρεται σὲ μία ἄγαμη κοπέλα, τὴν Σειραϊνῶ, ἡ ὁποία μέχρι νὰ παντρευτεῖ ζοῦσε στὸ πατρικὸ της σπιτί μὲ τοὺς γονεῖς καὶ τὸν μεγαλύτερο ἀδερφό της μὲ τὴν γυναῖκα του. Ἐξαιτίας τοῦ δυναμικοῦ χαρακτήρα της ἡ Σειραϊνῶ συχνὰ καυγάδιζε μὲ τὴν «ἀνδραδελφὴ» της, δηλαδὴ τὴ γυναῖκα τοῦ ἀδερφοῦ της, στεναχωρῶντας τὴν καλοσυνάτη μητέρα της, ἡ ὁποία ἔσπευδε πάντα νὰ τὴς χωρίσει. Μέχρι ποὺ κάποια μέρα ἡ κατάσταση ἔφτασε στὸ ἀπροχώρητο: ἡ μητέρα της ἐξοργίστηκε τόσο πολὺ μὲ ἐκείνη καὶ χωρὶς νὰ τὴν ἀφήσει νὰ τῆς ἐξηγήσει τί εἶχε συμβεῖ τὴν καταράστηκε, κάτι ποὺ φυσικὰ δὲν γινόταν διόλου συχνὰ. Οἱ κατάρες πραγματοποιήθηκαν καὶ ἔτσι τὰ ἄτυχο κορίτσι, ἀφοῦ ἐκπλήρωσε πρῶτα ἕνα-ἕνα τὰ στάδια τῆς κατάρας τῆς μητέρας της, πέθανε.

«Ὅλας τὰς μικρὰς ἔριδας, τὰς μεταξύ της νύμφης καὶ τῆς ἀνδραδελφῆς, προελάμβανεν ἡ ἐθεράπευε συνετῶς ἡ κυρὰ-Σοφούλα. Ἐὰν ἦτον ἄλλη πενθερὰ οὔτε θὰ ἐδέχετο τὴν νύμφην πλησίον της. Ἐὰν ἦτο ἄλλη μήτηρ, θὰ ἔδιδεν ὅλα τὰ δίκαια εἰς τὴν κόρην της. Αὐτὴ ἐξ ἐναντίας ἔρριπτε σχεδὸν ὅλα τὰ βάρη εἰς τὴν κόρην της, κ' ἔλεγεν ὅτι αὐτὴ τὰ πταίει ὅλα, ὄχι ἡ Μπραϊνῶ.

Καὶ μίαν ἡμέραν ἑορτῆς, ἡ Σειραϊνῶ καὶ ἡ Μπραϊνῶ ἔστησαν ἕνα μικρὸ καυγᾶν εἰς τὴν οἰκίαν. Ἦ μνηστευμένη νέα εἶχε χάσει τὴν ὑπομονήν. Διότι ἡ νύμφη της τὴν εἶχε ἐρεθίσει καθ' ὑπερβολὴν διὰ τοῦ ὑπεροπτικοῦ τρόπου της, ἐκτὸς ἄλλων εἶχε ρίψει μικρὰν τινὰ διαβολὴν εἰς ὑπήκοον τῆς πενθερᾶς της, ἐπὶ ἐλλείψει οἰκονομίας κατὰ τῆς ἀνδραδελφῆς της, καὶ τὴν εἶχε

ὀνομάσει “σκορπαλευρού”...

Τὴν λογομαχίαν ἤκουσε ἡ γραία Σοφούλα, κ’ ἔσπευσε νὰ ἐπέμβῃ.

- Τί ἔχετε πάλι; Δὲν θὰ ἡσυχάσης, Σειραϊνῶ;

Πρὶν ἀκούσῃ ἀκόμη, ἐκ προκαταβολῆς ἔσπευδε νὰ ἐπιρρίψῃ τὸ ἄδικον εἰς τὴν κόρην της.

Ἡ Μπραϊνῶ ἔβγαλε τότε γλώσσαν, καὶ ἐξετραγώδησε τὴν θέσιν της, ἐνώπιον τῆς πενθερᾶς, ὡς ὅλως ἀφόρητον. Αὐτὴ, ἠλπίζεν, εἶπεν, ὅταν ἐβγῆκε ἀπ’ τὸ σπίτι τοῦ πατρὸς της, ἀνέβγαλτη καθὼς ἦταν καὶ μεταξωτὴ, “μὴ μοῦ ἄπτου”, ἠλπίζεν ὅτι δὲν θὰ εὔρη διαφορὰν ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ πατρὸς της, ὅτι ἐπῆρε “ἄνθρωπον ἀπ’ ἀνθρώπους”, καὶ ὄχι νὰ εὔρη μιὰ τέτοια νέα φιδολωσσού, πὺν νὰ τὴν κεντᾶ κάθε λίγο μὲ τὴν γλώσσαν της, νὰ ὀνειδίζῃ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα της, καὶ νὰ τὴν ὀνομάζῃ “ξεσόιαστη”.

Ἡ γραία ὠργίσθη κατὰ τῆς Σειραϊνῶς. - Νὰ πιαστῇ ἡ γλώσσα σου, εἶπεν.

Ἡ Σειραϊνῶ δὲν ἦτο συνηθισμένη ν’ ἀκούῃ τὴν μητέρα της νὰ καταρᾶται.

- Μάννα, δὲν τὴν εἶπα ξεσόιαστη ... ἐψέλλισε.

- Καὶ τ’ εἶναι κεῖνα πὺν μοῦ ἴπες.

- Δὲν σ’ εἶπα ξεσόιαστη, ὄχι ... μοναχὴ σου τὸ λές.

- Σκασμός! εἶπα, ἐφώνησεν ἡ γραία.

- Μάννα, λέει ψέμματα ... Αὐτὴ μὲ εἶπε σκορπαλευρού...

Ἡ γραία εἶχεν ἐξέλθει ἀπὸ τὴν συνήθη ἀταραξίαν της.

- Λούφαξε, σοῦ εἶπα· δὲν θὰ μοῦ σταίνης καυγᾶ στὸ σπίτι.

Νὰ ἔχῃς ἓνα λόγο παρακάτω ἀπὸ τὴ νύφη. Ἄκουσες τί εἶπε· ἡ θέσις της ἐδῶ μέσα κατάντησε ἀνυπόφορη.

- Γιὰ μένα κατάντησε ἀνυπόφορη! ὑπέβαλε μετὰ κλαυθμοῦ ἡ Σειραϊνῶ. Ἀλήθεια, καλύτερα νὰ μὴν ἔσωνα νὰ βρεθῶ ἐδῶ μέσα.

- Νὰ μὴ σώσης! Νὰ σὲ κουβαλήσω μιὰν ὥρα ἀρχύτερα. Νὰ σὲ νεκρασπασθῶ. Νὰ μὴ σαραντήσης!

Ἦτον τόσον σπάνιον πράγμα νὰ καταρασθῇ ἡ γριά-Σοφούλα· καὶ ὅμως κατηράσθη. Λέγουν ὅτι οἱ κατάρεις ἐκείνων τῶν γυναικῶν πιάνουν, αἴτινες

σπανίως καταρῶνται...

Ἡ Σειραῖνῶ εἶχε πέσει εἰς τὴν κλίνην τὴν ἐπαύριον μετὰ τὴν σκηνὴν, τὴν ὁποῖαν περιεγράψαμεν ἀνωτέρω. Τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὴντα εἰς τὸν πατέρα τῆς ὅτι εἶναι “καλύτερα” καὶ “δὲν ἔχει τίποτε”. Τὴν ἐσπέραν τῆς ἰδίας ἡμέρας ἐβάρυνε καὶ ὁ πυρετὸς ἠϋξήσε. Τὴν τετάρτην ἡμέραν ἔχασε τὴν φωνὴν τῆς, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ὁμιλήσῃ. Ἡ μητέρα τῆς ὡς πρώτην κατάραν εἶχε τοξεύσει κατ’ αὐτῆς “νὰ πιαστῇ ἡ γλώσσα τῆς”. Ἡ ἀσθενὴς ἔδειξε ὅτι ἐκαλυπτερεν ὀλίγον κατὰ τὰς ἐπομένους ἡμέρας. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας νέα ἐπιπλοκὴ ἐπῆλθεν ... Τέλος μετὰ πέντε ἐβδομάδας καὶ ἡμίσειαν ἡ ἀγωνία ἔλαβε τέλος. Ἐφυγεν ἡ νόσος, ἀπῆλθε καὶ ἡ ζωὴ μετ’ αὐτῆς.

Ἡ Σειραῖνῶ πράγματι “ἔπεσε καὶ ἀπέθανε” κατὰ τὴν λίαν παραστατικὴν ἔκφρασιν. Τόσον ραγδαῖον καὶ ἀνέλπιστον ὑπῆρξε τὸ πρᾶγμα.

Ἡ μήτηρ τῆς τὴν εἶχε καταρασθῆ “νὰ μὴ σαραντήσῃ” καὶ δὲν ἐσαράντισεν. Ἀπέθανε πράγματι τὴν τριακοστὴν ἐνάτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς σκηνῆς ἐκείνης».[3]

* * *

Στὸ διήγημα, «Γλυκοφιλοῦσα» ἡ θειὰ-Ἀρετῶ, εἶναι ἡ Ἀρετῶ Δημ. Πατσοστάθη (1814-1894) κόρη τοῦ Νικολάου Κουλμενῆ «ἀφιλοκερδῆς νεωκόρος καὶ πρόθυμος διακοσμήτρια ὄλων τῶν ἐξωκκλησιῶν εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην ἀκτὴν τοῦ Κάστρου».

Καὶ ἡ κόρη τῆς ποὺ πέθανε εἶναι ἡ Δεσποινού, ποὺ παντρεύτηκε τὸ 1887 τὸν Κωνσταντὴ Μιχ. Δήμου, ποὺ ὁ Παπαδιαμάντης τοὺς δίνει τὰ ὀνόματα Ἀλεξανδρῶ καὶ Κωνσταντῆς Ντάνας. Τῇ θειὰ-Ἀρετῶ «τὴν εἶχαν ἐπονομάσει “ἡ Χρονίστρα” καὶ ἄλλοι τὴν ἔλεγαν ἀπαισία, “ἡ Ἀχρόνιαστη”. Γιατί, “τὴν ἡμέραν καθ’ ἣν ἔγινε νύμφη ἡ κόρη τῆς ὀργισθεῖσα ἀπὸ περισσὰς ἴσως ἀπαιτήσεις τοῦ γαμβροῦ, ἀπὸ διφορούμενην ἴσως καὶ τὴν παθητικὴν στάσιν τῆς κόρης, τίς οἶδεν ἀπὸ τί τέλος, τῆς εἶπεν εἰς τὸν θυμὸν τῆς ἐπάνω «νὰ μὴν τὴν εὖρ’ ὁ χρόνος!”. Καὶ πράγματι δὲν ἐχρόνισε. Ἀπέθανε δέκα ἡμερῶν λεχῶ καὶ τὸ παιδί δωδεκαήμερον, ἀφοῦ ἐβαπτίσθη».[4]

* * *

Ζοφερὴ ἡ πραγματικότητα ποὺ περιγράφει ὁ Παπαδιαμάντης, ἀλλὰ μεστὴ ἀλήθειας καὶ νοήματος. Ἕνας ἀνεξερεύνητος, μύχιος, ἐσωτερικὸς κόσμος μίας μάνας μὲ ἀκαταλόγιστες κινήσεις, ἐντελῶς ἀταίριαστες τοῦ ρόλου ποὺ ἔχει ταχθεῖ, ἀντιτάσσεται, εὐθέως καὶ εὐθαρσῶς, χωρὶς ἴχνος ἐνδοιασμοῦ στὴ γυναικεία εὐαίσθητη ἴσως καὶ ρομαντικὴ ἀλλὰ ἀπόλυτα ἐξισορροπημένη μὲ τὴ συνέχιση τῆς ζωῆς, φύση του. Ἡ ἀνυπέροβλητη ἀξία τοῦ μητρικοῦ ρόλου χάνει γιὰ λίγο τὰ σκῆπτρα τῆς καὶ ὑποκλίνεται στὰ

ἄγρια ἔνστικτα μιᾶς πρωτόγονης συμπεριφορᾶς. Μίας συμπεριφορᾶς ποῦ καλεῖται νὰ ὑποσκάψει τὸ ἀσυνείδητο, ὡς καταφύγιο μίας ἀλλοτινῆς καταπίεσης καὶ ἐνὸς παρελθοντικοῦ ἀπωθημένου. Ἴσως καὶ οἱ ἴδιες νὰ εἶχαν βιώσει παρόμοιο αἶσθημα ἀπόρριψης καὶ ἀπαξίωσης, σ' ἓνα ἴδιο περιβάλλον καὶ κάτω ἀπὸ ἴδιες συνθῆκες. Ἐδῶ ὅμως ὁ θάνατος ἔχει τὸν πρῶτο καὶ τελευταῖο λόγο, προσκεκλημένος ἀπ' τὴν ἴδια τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς. Ὁ θάνατος ποῦ εἶναι πανταχοῦ παρὼν σ' ὅλο τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, νὰ μᾶς θυμίζει ἴσως τὸ πρόσκαιρο τῆς ὑπαρξῆς μας ἀλλὰ καὶ τὴ ματαιότητα τῶν πράξεών μας.

Τὴν τέχνη τοῦ Παπαδιαμάντη πρέπει νὰ τὴν αἰσθανθοῦμε...

Παραπομπές

[1] Ἰωάννης Ν. Φραγκούλας, *Ἀνεξερεύνητες πτυχές τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη*

Κωνσταντῖνος Χατζόπουλος, «Παπαδιαμάντης», ἀπὸ τὸ ΕΑΠ

[2] «Θάνατος κόρης», *Ἄπαντα*, τ.4, ἐκδόσεις Δόμος

[3] «Στρίγγλα μάνα», *Ἄπαντα*, τ.3, ἐκδόσεις Δόμος

[4] «Ἡ Γλυκοφιλοῦσα», *Ἄπαντα*, τ.3, ἐκδόσεις Δόμος, σσ. 71-72, 78-79